FIRUL ARIADNEI SAU *METODA NATURALĂ* A LUI JAN AMOS COMENIUS ÎN ÎNVĂŢAREA LIMBII LATINE ŞI A LIMBILOR VERNACULARE

Ariadne's Thread or Jan Amos Comenius' Natural Method to Learn Latin and Vernacular Languages

Marcela CIORTEA, Assistant Professor Ph.D.,
"1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia

Abstract: Jan Amos Comenius is mainly regarded as a didactician and pedagogist as his best known books in Romania are those ones that benefitted from an integral translation in Romanian: „Didactica Magna", „Pampaedia", „Legile unei şcoli bine organizate", „Spicuiri didactice" sau „Ieşirea la loc deschis din labirintele scolastice". Nevertheless, one should be aware of the fact that Comenius' extraordinary pedagogical vision originates from his continuous interest to help students learn Latin more easily and through this, vernacular languages. In order to reach this goal, Comenius devised some grammar works and consistent lexicons which were accompanied by didactic suggestions. Our article aims at analysing three papers - „Orbis pictus", „Vestibulum Januae Linguarum" and „Janua linguarum reserata", starting from the simple aspects to more complex ones. We shall try both to establish connections between the three papers and to analyse the great language learning project which was initiated and experimented by the father of modern pedagogy.

Keywords: Jan Amos Comenius, Orbis pictus, Vestibulum Januae Linguarum, Janua linguarum reserata, latin and vernacular languages.

Pe scurt, despre *metoda naturală* comeniană

Ultimul deceniu şi jumătate al vieţii sale Jan Amos Comenius îl petrece la Amsterdam, sub protectoratul lui Laurentius de Geer, fiul lui Ludovic – protectorul său din tinereţe. După o viaţă zbuciumată, în care, din cauza unei prigoane de natură religioasă, pierduse două căsnicii şi tot atâtea biblioteci cu mai multe rânduri de manuscrise personale, după ce, pe lângă preocupări serioase de teologie, filozofie, pedagogie şi filologie, se îngrijise de organizarea sistemelor de învăţământ din mai multe ţări, între care cele mai fructuoase au fost cel din Regatul Suediei şi cel din Principatul Transilvaniei, în liniştea ultimilor ani de viaţă, în capitala olandeză, cehul Comenius (Komensky) găseşte răgazul mult aşteptat pentru a-şi revizui sistemul de gândire şi pentru a pune la dispoziţia publicului interesat lucrările sale cele mai importante. Astfel, în *Opera didactica omnia,* apărută la Amsterdam în anul 1657, include un opuscul intitulat *E scholasticis labyrinthis existus in planus* (*Ieşirea la loc deschis din labirintele scolastice*), elaborat cu un an înainte, în care, pornind de la constatarea că „majoritatea şcolilor de până acum erau într-adevăr labirinte care încurcau spiritele la nesfârşit"[1] îşi propune să alcătuiască „o metodă dreaptă şi simplă, care permite să se pună capăt"[2] acestor încurcături. De ce e şcoala un labirint? Pentru că, deşi îşi propune spre studiu *limbile, ştiinţele* şi *artele*, şcoala nu are nici „scopuri bine stabilite", nici „mijloacele necesare pentru atingerea acestor scopuri", nici „norme de acţiune pentru întrebuinţarea acestor

[1] Jan Amos Comenius, *Ieşirea la loc deschis din labirintele scolastice,* în vol. *J. A. Komensky, 1958,* p. 186.
[2] *Ibid*

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

mijloace”[3]. Şi pentru că studiul limbilor, în general, şi al latinei, în special, era foarte încurcat la vremea aceea, Comenius propune *metoda naturală*, „care prezintă simţurilor interioare şi exterioare toate lucrurile în aşa fel, încât ele să le poată percepe cu plăcere”[4], o metodă bună şi maleabilă, „acel *fir al Ariadnei simplu şi neînşelător* […] care va putea fi utilizat în mod absolut sigur pentru atingerea scopurilor şcolii, pentru găsirea de mijloace şi stabilirea normelor de acţiune, dacă va fi pus în aplicare şi totodată se va desfăşura şi folosi în ordinea cuvenită”[5]. Ce presupune ordinea instituită de Comenius? **Teorie**, **practică** şi **uz**, adică fiecare lucru supus învăţării să treacă prin trei etape absolut obligatorii: I. ***tratarea teoretică*** (mai exact, ce este acel lucru, prin ce este şi felul în care este); II. ***punerea în practică*** (mai exact, cum se procedează spre a realiza unul al fel); III. ***folosinţa*** (mai exact, la ce serveşte a şti şi a putea trata despre un lucru, pentru a putea prevedea corecta lui utilizare. Restrânsă la domeniul limbilor, teoria lui presupune aşadar *să ştii, să acţionezi* şi *să vorbeşti* şi toate acestea în trei moduri: *uşor, repede* şi *solid*[6], fără a le inversa în vreun fel, pentru că, în natură, aceasta este ordinea lor firească. Iată cum îşi argumentează el teoria: „A învăţa pe cineva (sau a permite cuiva) să acţioneze înainte ca acest cineva să înţeleagă ce face înseamnă a forma un animal, nu un om; a învăţa pe cineva să vorbească despre lucruri pe care nu le înţelege înseamnă a face din el un papagal, nu un om. Este deci necesar ca ştiinţa să preceadă, adică spiritele trebuie luminate mai înainte de a li se cere vorbe sau fapte, iar dintre acestea două, în ordinea importanţei lor, vine mai întâi acţiunea şi pe urmă vorba, acţiunea fiind necesară atât în interes propriu cât şi pentru cei din jur. Să rămână deci bine stabilit că mai întâi trebuie învăţată mintea, apoi mâinile şi apoi limba”[7].

Din labirint în labirint

Ideea nu e nouă în mintea lui Comenius; ea încolţise în urmă cu mai bine de 40 de ani şi-l urmărise toată viaţa, în toate peregrinările sale. Azi îl cunoaştem pe Comenius drept părintele pedagogiei moderne, însă, la noi, puţină lume ştie sau îşi aduce aminte că, de fapt, marea lui operă didactică s-a născut odată cu intenţia de a-i ajuta pe elevi să înveţe mai uşor limba latină şi limbile vernaculare, iar pe acest deziderat s-a consolidat, în timp, geniala sa teorie. Astfel, printre lucrările sale de început se află o gramatică, *Grammaticae facilioris praecepta* (*Regulile unei gramatici mai uşoare*), apărută la Praga, în anul 1616, singura lucrare din cele tipărite care nu a fost găsită până azi[8], în care el constata - pentru prima dată, probabil, în scris - că „însuşirea limbii latine nu se poate face în mod corespunzător decât prin folosirea limbii materne în însuşirea ei şi că învăţarea mecanică a regulilor gramaticale nu are nicio utilitate practică ci, dimpotrivă, le răpeşte elevilor mult timp şi energie pentru un randament scăzut”[9].

Doi ani mai târziu începe să lucreze la *Harta Moraviei*, „care are, pentru cehi, o semnificaţie similară cu cea prezentată pentru noi de *Harta Moldovei* alcătuită de Dimitrie

[3] *Ibid.*
[4] *Idem*, p. 187.
[5] *Ibid.*
[6] *Idem*, p. 192.
[7] *Idem*, p. 194.
[8] Vezi volumul de comunicări *J. A. Komensky (Comenius)*, 1958, p. 278. Cf. Voicu Lăscuş, *Op. cit.*, p. 38.
[9] Voicu Lăscuş, *Op. cit.*, p. 37.

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

Cantemir”[10], trudă care va dura aproape un deceniu şi care va îi pune în valoare harul de desenator, iar în 1623 definitivează scrierea alegorică *Labyrint světa a raj srdce* (*Labirintul lumii şi paradisul inimii*), în care înfăţişează realităţi sociale şi abuzuri din vremea sa. Activând motivul labirintului din vechea cetate a lui Minos, Comenius imaginează un labirint al lumii în care păşind alături de Celceestepestetot şi de Amăgire, două călăuze destoinice, încearcă să dezlege tainele lumii pentru a ajunge la Înţelepciune, Regina Lumii, căreia „unii sofişti îi spun Zădărnicie”[11]. Lumea este largă şi cuprinzătoare, iar labirintul este aglomerat. Cu toate acestea, există, în el, o anumită ordine, aşa încât protagonistul este familiarizat mai întâi cu *stările lumii, împărţite în şase ranguri*: „- Iar străzile pe care desigur le vezi sunt diversele stări, ranguri şi meserii în care se statornicesc oameni. Vezi şase străzi principale: în cea dinspre miazăzi se află *starea casnică*, părinţii, copiii şi argaţii; în cea de alături, *meşteşugarii* şi toţi cei care se îndeletnicesc cu meşteşuguri; în cea de-a treia, cea mai aproape de piaţă, locuiesc *învăţaţii*, cei care se îndeletnicesc cu puterea minţii. De partea cealaltă este starea *duhovnicească*, unde sălăşluiesc cei care se ocupă cu religia. Dincolo de ei, este starea *domnilor* şi a *ispravnicilor* lumii; şi cel mai departe spre miazănoapte se află starea *cavalerilor*, care se îndeletnicesc cu lucrările războiului. Cât de minunat este totul! Prima stare rodeşte totul; apoi următoarea îi hrăneşte pe toţi; următoarea îi învaţă; următoarea se roagă pentru toţi; următoarea îi judecă şi îi apără de neorânduieli; următoarea luptă pentru toţi şi aşa toţi slujesc tuturor şi totul stă în dreaptă cumpănire.”[12] Vom fi citat poate prea îndelung, însă fragmentul este de importanţă majoră, în primul rând pentru că, urmând cronologia, e cea dintâi clasificare temeinică din opera lui Comenius, dar mai ales pentru că, în asociere cu metoda lui naturală, se regăseşte în lucrările sale viitoare. Am văzut însă până aici un profesor în vârstă de aproximativ 30 de ani preocupat de problemele şcolii, un glotolog preocupat de învăţarea limbilor, un desenator preocupat de scrierea pe hartă a unei naţiuni şi un literat deja implicat în modul de educaţie enciclopedică a vremii sale, căutând motive şi teme frecvente în literatura medievală, punându-le în valoare, exploatându-le în manieră proprie.

În labirintul scolastic

Am văzut că, însoţit de Aflătot şi de Amăgire, în drumul lui spre Înţelepciune, protagonistul *Labirintului* trece, pe rând, pe la diversele stări. Astfel, în drumul său, el cercetează felurimea oamenilor, observă calităţile dar şi diformităţile, întâlnind, sub semnul zădărniciei ecleziastice, oameni *căsătoriţi* (fericiţi şi nefericiţi), *meşteşugari* (de la căruţaşi la corăbieri), *învăţaţi* (filosofi: gramaticieni, oratori, poeţi, dialecticieni, fizicieni, metafizicieni, aritmeticieni, geometri, geodezi, muzicieni, astronomi, astrologi, istorici, moralişti, politicieni; medici: alchimişti, rosicrucieni, anatomişti, botanişti, medici curanţi; jurişti, magiştri, doctori, teologi), *seniori*, *soldaţi*, *cavaleri*, *răspândaci*, *bogătaşi*, *petrecăreţi*, *desfrânaţi* şi *faimoşi*). În fapt, pe lângă reuşita ei de natură estetico-literară, înşiruirea de mai sus se constituie într-un schelet de sorginte lingvistică activat de Comenius în cel puţin trei lucrări ulterioare: în *Janua linguarum*, în *Vestibulum januae*

[10] *Idem*, p. 49.
[11] *Labirintul lumii şi raiul inimii*, 2013, p. 21.
[12] *Idem*, pp. 27-28.

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

linguarum şi în *Orbis Pictus*. Punctul de plecare în constituirea acestui măreţ efort didactico-lingvistic poate fi, de asemenea identificat în hăţişul labirintic unde, privind promoţia magiştrilor şi a doctorilor, îi vedem lipindu-li-se pe frunte titlul: „*Acesta este magistru al artelor liberale; acesta este doctor în medicină; acesta este licenţiat în ambele drepturi* etc."[13], dar la o examinare pe probleme elementare de aritmetică, geometrie, astronomie, dialectică, gramatică, retorică şi muzică, îi aflăm incapabili să dea un răspuns, cu toate titlurile lor sonore: „…m-am uitat la unul dintre acei magiştri ai artei – se confesează eroul principal – i-au cerut să socotească ceva şi n-a ştiut; i-au cerut să măsoare, dar n-a ştiut; i-au cerut să numească stelele, n-a ştiut; i-au cerut să facă silogisme, n-a ştiut; i-au cerut să vorbească în limbi străine, n-a ştiut; i-au cerut să ţină o cuvântare în limba lui, n-a ştiut; în cele din urmă, i-au cerut să scrie şi să citească, dar n-a ştiut"[14]. Din această experienţă se va fi născut probabil constatarea următoare: „…după ce a petrecut atât timp în şcoală, pentru care şi-a pus la bătaie averea, după ce s-a umplut de titluri şi peceţi, la urmă trebuie să întrebi dacă a învăţat ceva? Doamne fereşte de asemenea orânduială!"[15]. Poate acesta să fi fost momentul în care a constatat pentru întâia dată că măsura timpului în educaţie este de o importanţă covârşitoare şi că, aşa cum va argumenta mai târziu în capitolul X din *Novissima methodus linguarum*[16], pentru ca învăţătura să fie cu folos, trebuie să fie **rapidă**, **plăcută** şi **temeinică** şi să se facă prin **exemple**, prin **reguli** şi cu **aplicaţii**. Iată configurată pas cu pas metoda naturală spre a ieşi din labirintele scolastice: **teorie – practică – uz – exemple – reguli – aplicaţii – repede – plăcut – temeinic.** Să vedem şi cum.

Janua linguarum reserata

Când spunem Comenius, spunem *Didactica magna*, fiindcă aceasta este lucrarea lui cea mai cunoscută la noi, datorită celor două versiuni, a lui Petre Gârboviceanu (1893, 1904, 1910, 1921) şi a lui Iosif Antohi (1970). La scară europeană însă – şi nu numai – cea care i-a adus o fulgerătoare celebritate a fost *Janua linguarum.* Cu toate că lucrul la *Didactica magna* începuse încă din 1623 şi, la momentul apariţiei *Januae*, versiunea în limba cehă (*Céska didaktika*) era aproape încheiată, aceasta a circulat vreme de mai multe decenii în manuscris, apoi s-a pierdut pentru a fi regăsită la Leszno, pe la mijlocul veacului al XIX-lea[17]. Versiunea în limba latină, realizată pe parcursul anului 1638[18], avea să vadă lumina tiparului abia în anul 1657, când apare la Amsterdam volumul Comenius *Opera didactica omnia*. Prin urmare, deşi cunoscută în cercurile interesate de problemele învăţământului, nu *Didactica magna* i-a adus lui Comenius faima şi consacrarea europeană, ci *Janua linguarum reserata aurea sive seminarium linguarum & scientiarum omnium h.e. compendiolam latinam (& quamlibet aliam) linguam, una cum scientiarum artiumque omnium fundamentis, perdiscendi methodus, sub titulis C, periodis M comprehensa,* adică „*Poarta deschisă a limbilor sau pepiniera tuturor limbilor şi*

[13] *Labirintul lumii şi raiul inimii,* 2013, p. 115.
[14] *Idem*, p. 116.
[15] *Ibidem.*
[16] Acest capitol X din *Novissima methodus linguarum* este tradus în limba română de David Popescu şi publicat independent, cu titlul *Arta didactică.*
[17] Vezi Voicu Lăscuş, *Op. cit.*, p. 68.
[18] *Ibidem.*

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

ştiinţelor, adică metoda scurtă de a învăţa limba latină (şi oricare alta) împreună cu bazele tuturor ştiinţelor şi artelor, cuprinsă în 100 de titluri şi 1000 de propoziţii."

„Vita brevis, ars longa", spune Comenius în *Didactica magna,* citând cunoscuta zicere latinească, iar în prefaţa *Januae* ne explică în amănunt acest lucru: „Realitatea ne arată că în şcoală nu s-a cunoscut până acum îndeajuns o metodă justă şi adevărată pentru a preda limbile. Cei mai mulţi dintre cei care s-au dedicat studiului limbilor îmbătrâneau deasupra cuvintelor; numai pentru limba latină se atribuiau zece şi chiar mai mulţi ani, ba chiar viaţa întreagă, cu un folos venit foarte târziu şi, din cauza aceasta, neînsemnat, astfel încât oboseala şi munca nu erau răsplătite"[19]. Ironia fină la adresa celor care „îmbătrâneau peste cuvinte" şi critica nevoalată la adresa celor îmbătrâniţi fără metodă sunt urmate de exemple de oameni iluştri care au reuşit, în timp, să-şi însuşească exemplar cunoaşterea limbilor, dar care „n-au arătat multora căile lor, pentru ca şi alţii să-i urmeze", pentru că, lucru de înţeles, „nu-i treaba oricui de a încerca prin cercetare proprie lucruri neobişnuite"[20].

După un excurs meticulos prin lumea cuvintelor, apoi a literelor şi, în fine, a ştiinţelor, Comenius explică izvoarele lucrării sale: un călugăr iezuit a alcătuit un volumaş în care a strâns „toată limba latină" în 1200 de expresii şi l-a publicat cu titlul *Janua linguarum* în latină şi spaniolă, sub egida Colegiului irlandez din Salamanca, în Spania; cartea a fost cunoscută de englezi, care au adăugat o versiune în limba engleză şi au publicat-o în anul 1615; doi ani mai târziu, Isaac Habrecht (probabil cel care a construit orologiul astronomic din Strasbourg) adaugă o versiune în limba franceză şi o publică la Strasbourg în patru limbi, iar după întoarcerea lui în Germania, adaugă şi o versiune în limba germană şi o publică din nou; în anul 1629, *Janua* călugărului iezuit a văzut lumina tiparului în opt limbi[21].

Ajunsă în mâinile lui Comenius – care o citeşte de trei ori, cu mare atenţie – cartea iezuitului este analizată cu ochi critic[22] şi-l ajută să fixeze un schelet pentru o *Janua* proprie: 100 de titluri cuprindeau 8000 de cuvinte în 1000 de expresii complete, formulate „la început mai pe scurt şi numai cu un singur membru, apoi mai pe larg şi cu mai multe membre"[23]. Cuvintele folosite sunt redate „în sensul lor propriu şi firesc, cu excepţia a puţine cuvinte, care sau au ieşit din uz, sau lipsesc cuvintele latine prin care ar trebui să fie explicate cuvintele obişnuite în limba maternă (**căci aceasta am avut eu totdeauna în vedere**)"[24]. Iată-l pe Comenius mărturisind explicit interesul lui pentru limbile vernaculare pe care le aşază în acelaşi plan cu limba latină. Cuvintele alese sunt redate o singură dată, pentru a evita repetiţiile, cu singura excepţie a omonimelor, care trebuiau repetate pentru a se înţelege şi alte sensuri ale lor. Sinonimele şi antonimele sunt aşezate faţă în faţă, în aşa fel încât unul să-l explice pe celălalt. Gramatica lor urmăreşte nu doar

[19] În volumul citat Comenius, *Texte alese*, p. 127, în traducerea lui Ion (Iosif?) Antohi.
[20] *Ibidem.*
[21] Aceste amănunte sunt menţionate de Comenius în *Prefaţă*. Vezi traducerea lui I. Antohi, în vol. cit., pp. 128-129.
[22] *Idem*, pp. 130 sqq.
[23] *Idem*, p. 130.
[24] *Ibidem*.

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

construcţia sintactică, ci şi probleme de morfologie, iar limba lui maternă (ceha) va sta mereu alături latinei, pentru a se putea înţelege tropii în ambele limbi.[25]

Comenius nu este însă pe deplin mulţumit de rezultatul muncii sale, experienţa dovedindu-i că *Janua* sa este prea dificilă pentru înţelesul copiilor, şi aceasta cu toate că lucrarea s-a bucurat de un foarte mare succes – a fost tradusă în 12 limbi europene şi în 4 limbi asiatice[26] - motiv pentru care elaborează o alta, un fel de manual pregătitor, un fel de anticameră lingvistică menită să deschidă uşa limbilor pentru tinerii şcolari.

Januae linguarum reseratae Vestibulum

Vestibulul porţii deschise a limbilor păstrează, în linii generale, tematica *Januae*, dar îi restrânge conţinutul la 1000 de cuvinte incluse în 427 de propoziţii structurate pe un număr oscilant de capitole, de la 7 la 10 în ediţia Sarospatak[27] ori la 30 în alte ediţii[28] şi oferă, pe

[25] Titlurile cuprinse în *Janua linguarum* (tr. n. M.C.): *Introducere, Despre originea lumii, Despre elemente, Despre bolta cerească, Despre foc, Despre meteori, Despre apă, Despre pământ, Despre pietre, Despre metale, Despre arbori şi fructe, Despre ierburi, Despre tufişuri, Despre vieţuitoarele acvatice, Despre animalele de povară, Despre fiare, Despre amfibieni şi reptile, Despre insecte, Despre om, Despre corpul uman şi mai întâi despre membrele externe, Despre organele interne, Despre accidentele corpului, Despre boli, Despre ulcere şi răni, Despre simţurile externe, Despre simţurile interne, Despre minte, Despre voinţă şi afecte, Despre lucrurile mecanice în general, Despre cultura grădinilor, Despre agricultură, Despre morărit, Despre panificaţie, Despre păstorit, Despre prelucrarea lânii, Despre vânătoare, Despre pescuit, Despre creşterea albinelor, Despre gătit, Despre pregătirea băuturilor, Despre cărăuşie, Despre navigaţie, Despre călătorie, Despre comerţ, Despre confecţionarea hainelor, Despre îmbrăcăminte în general, Despre meşteşuguri, Despre casă şi părţile ei, Despre hipocaust, Despre canalizare, Despre dormitor, Despre baie şi curăţenie, Despre căsătorie şi afinitate, Despre naşterea copiilor, Despre înrudirea de sânge, Despre economie, Despre oraş, Despre templu, Despre Biserică, Despre superstiţiile etnicilor şi ale iudeilor, Despre curie, Despre judecată, Despre răufăcători şi pedepse, Despre statul regal, Despre Regat şi regiune, Despre pace şi război, Despre şcoală şi educaţie, Despre studiu, Despre gramatică, Despre dialectică, Despre retorică şi poezie, Despre aritmetică, Despre geometrie, Despre măsuri şi greutăţi, Despre optică şi pictură, Despre muzică, Despre astronomie, Despre geografie, Despre istorie, Despre medicină, Despre etică în general, Despre înţelepciune, Despre cumpătare, Despre castitate, Despre modestie, Despre autarhie, Despre drept şi mai întâi cel comercial, Despre justiţia distributivă, Despre vitejie, Despre răbdare, Despre statornicie, Despre prietenie şi omenie, Despre sinceritate, Despre conversaţia erudită, Despre distracţii, Despre moarte şi înmormântare, Despre Providenţa lui Dumnezeu, Despre îngeri, Concluzie.*

[26] Voicu Lăscuş, *Op. cit.*, p. 71. Cf. Bartolomeu Popescu, *Op. cit.*, p. 109. M.S. Ştirbu & S. Ţ. Ştirbu menţionează chiar o ediţie transilvană, publicată la Alba Iulia în 1634. Vezi *Op. cit.*, p. 82, unde în nota de subsol autorii pomenesc chiar de o versiune în limba română.

[27] Vezi Iosif Antohi, Alexandrina Tzurlea şi Const. Drăgulescu, *Actualitatea gândirii lui Jan Amos Komensky în predarea limbilor străine,* în vol. de comunicări *J. A. Komensky (Comenius)*, 1958, p. 58.

[28] Titlurile identificate de noi în *Vestibulum*, ediţia Leipzig, 1717 (tr. n. M.C.)*: I. Invitaţie la învăţătură, II. Împărţirea supremă a lucrurilor, adică însuşirile lor cele mai comune şi diferenţele dintre ele, III. Culori, mirosuri, gusturi, sunete şi cele ce se cunosc despre simţul tactil, IV. Felul de a fi al vieţuitoarelor şi al altor lucruri la un loc, V. Distincţia lucrurilor după gradul de simţire, prin comparaţie, VI. Lucrurile considerate ascunse vederii în particular, şi mai întâi cele cereşti, elementele şi meteorii, VII. Mineralele, metalele, pietrele: puterea mineralelor, VIII. Vegetalele sau plantele. Arbori şi arbuşti, IX. Vieţuitoarele. Păsări, peşti, patrupede şi insecte, X. Omul, în cele ce ţin de trup, XI. Omul, văzut în cele ce ţin de minte, XII. Accidentele omului. Sănătatea, boala, moartea, XIII. Câteva însuşiri ale omului exprimate de obicei prin proverbe impersonale, XIV. Numărul, măsura, greutatea, XV. Lucrurile înconjurătoare denumite prin adverbe, XVI. Lucrurile înconjurătoare semnificate prin prepoziţii, XVII. Lucrurile şi îndeletnicirile care ţin de procurarea hranei, XVIII. Lucrurile şi îndeletnicirile care ţin de a lua masa împreună, XIX. Lucrurile şi îndeletnicirile care ţin de îmbrăcăminte, XX. Lucrurile şi îndeletnicirile care ţin de arhitectură şi de construcţia locuinţelor, XXI. Lucrurile şi îndeletnicirile care ţin de călătorie şi de comerţ, XXII. Lucrurile şi persoanele care ţin de şcoală, XXIII. Lucrurile şi persoanele legate de familie, de economie şi de înrudirea de sânge, XXIV. Lucrurile şi persoanele privitoare la oraş şi la regiune, XXV. Lucrurile şi persoanele care ţin de regimul politic, XXVI. Lucrurile şi persoanele care ţin de război şi pace, XXVII. Lucrurile şi persoanele care ţin de Biserica lui Dumnezeu, XXVIII. Religia şi pietatea, XXIX. Virtuţile cu viciile opuse lor, XXX. Concluzie. Către o trecere spre Janua.*

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

lângă text şi vocabular, o introducere în gramatica elementară a declinării şi a conjugării. Cu toate că şi această lucrare s-a bucurat de un succes deosebit – se vorbeşte chiar de o ediţie ilustrată apărută la Amsterdam în 1658[29] – autorul ei nu este mulţumit nici de data aceasta, perfecţionându-l mereu, modificând, adăugând sau eliminând diverse amănunte, pentru ca, în cele din urmă, ajuns în Transilvania, să-şi caute răgazul de a reexamina conţinutul pentru a-l turna într-o formă nouă şi atractivă numită *Orbis pictus*, în care conţinuturile selectate sunt însoţite de ilustraţii, Comenius obţinând astfel ceea ce este îndeobşte cunoscut sub numele de prima carte ilustrată pentru copii din istoria cunoscută a literaturii.

Orbis sensualium pictus

A treia lucrare inspirată din natură şi care urmează întocmai metoda naturală instituită de Comenius este *Orbis sensualium pictus* (*O reprezentare a lucrurile din natură percepute prin simţuri*), lucrare ilustrată care redistribuie conţinutul janual şi vestibular pe 150 de capitole însoţite de o introducere, de un mic alfabet ilustrat în care sunetele stau alături de imaginea vieţuitoarelor care le produc şi de o încheiere. Primită cu entuziasm, tradusă în mai multe limbi şi republicată în numeroase ediţii, aşa încât evidenţa lor rămâne imposibil de realizat pe de-a-ntregul până azi, *Orbis pictus*[30] a fost decretată manual oficial în şcolile austriece[31] şi a fost lăudată: Kant ar fi spus „nu cunosc un alt manual mai bun şi mai perfect decât *Orbis pictus*”[32], Goethe nota că, răsfoind *Orbis pictus*, „în mintea mea încă fragedă se întipăriră repede o mulţime de imagini şi întâmplări, de figuri şi evenimente însemnate şi miraculoase, aşa că nu ni se ura niciodată tot frământând, repetând, reproducând cele dobândite pe această cale”[33], iar Herder ar fi mărturisit că „deşi *Orbis pictus* a fost alcătuită cu un secol şi jumătate înainte, totuşi ea nu a fost întrecută de o altă scriere de acest fel”[34].

[29] Voicu Lăscuş, *Op. cit.*, p. 73.
[30] Titlurile din *Orbis pictus* (tr. n. M.C.): *Dumnezeu, Lumea, Cerul, Focul, Aerul, Apa, Norii, Pământul, Roadele pământului, Metalele, Pietrele, Pomul, Fructele pomului, Florile, Legumele, Grânele, Arbuştii, Vieţuitoarele şi mai întâi păsările, Păsările domestice, Păsările cântătoare, Păsările de câmp şi de pădure, Păsările răpitoare, Păsările de apă, Insectele zburătoare, Patrupedele şi mai întâi cele domestice, Turmele, Animalele de povară, Animalele sălbatice de cireadă, Fiarele sălbatice, Şerpi şi reptile, Insecte târâtoare, Amfibieni, Peşti de râu şi de lac, Peştii marini şi scoicile, Omul, Cele şapte vârste ale omului, Membrele omului din afară, Capul şi mâinile, Carnea şi măruntaiele, Venele şi oasele, Simţurile externe şi cele interne, Sufletul omului, Diformi şi monstruoşi, Cultura grădinilor, Agricultura, Creşterea animalelor, Producerea mierii, Măcinişul, Panificaţia, Pescuitul, Vânătoarea de păsări, Vânătoarea, Măcelăria, Gătitul, Culesul viei, Producerea berii, Ospăţul, Prelucrarea inului, Ţesătura, Pânzele de in, Croitorul, Cizmarul, Meşterul lemnar, Meşterul zidar, Maşinăriile, Casa, Mina de metal, Meşterul fierar, Tâmplarul şi strungarul, Olarul, Părţile casei, Hipocaustul şi dormitorul, Puţurile, Baia, Frizeria, Grajdul de cai, Orologiile, Pictura, Oglinzile, Dogarul, Frânghierul şi curelarul, Drumeţul, Călăreţul, Vehiculele, Transportul, Trecerea apelor, Înotul, Nava uşoară, Nava de transport, Naufragiul, Arta scrisului, Papirusul, Tipografia, Librăria, Legătorul de cărţi, Cartea, Şcoala, Biblioteca, Artele discursului, Instrumentele muzicale, Filosofia, Geometria, Sfera cerească, Aspectul planetelor, Fazele lunii, Eclipsele, Sfera terestră: emisfera superioară, Sfera terestră: emisfera inferioară, Europa, Etica, Prudenţa, Hărnicia, Cumpătarea, Tăria sufletească, Răbdarea, Omenia, Dreptatea, Generozitatea, Uniunea conjugală, Arborele consangvinităţii, Uniunea părintească, Comunitatea stăpânilor, Oraşul, Interiorul oraşului, Judecata, Suplicii pentru răufăcători, Negustoria, Măsuri şi greutăţi, Arta medicală, Înmormântarea, Jocul scenic, Scamatoriile, Palestra, Jocul cu mingea, Jocuri cu zaruri, Concursuri de alergare, Jocuri de copii, Regatul şi ţinutul, Maiestatea regală, Soldatul, Tabăra de luptă, Lupte şi bătălii, Lupta navală, Asediul unei cetăţi, Religia, Păgânismul, Iudaismul, Creştinismul, Mahomedanismul, Providenţa lui Dumnezeu, Judecata din urmă.*
[31] Voicu Lăscuş, *Op. cit.*, p. 144.
[32] *Ibidem.*
[33] M.S. Ştirbu & S. Ţ. Ştirbu, *Op. cit.*, pp. 77-78.
[34] Bartolomeu Popescu, *Op. cit.*, p. 26.

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

JANUA LINGUARUM (1631)

IX. *De lapidibus*

82. Lapis comminutus arena est quae si crassior, sabulum et glarea vocatur.
83. Saxa humi jacent, sive exstent, sive lateant, delite santque: scopuli et cautes eminent; quorum multi inaccessi.
84. Scrupulos calceo illapsus, ni eximatur urget.
85. Cote acuimus obtula, silice elicimus elidimusque ignem; lydio lapidem metalla probamus.
86. Tophus arenosus & scaber pedibus mundandis subservit.
87. Alabastrites candidissimum marmor & porphyrites rutilum est.
88. Magnes se obvertit septentrioni directe.
89. Gemmarum pretiosissima este carbunculus, secuda ab illa adamas, tum turcois, rubinus, saphyrus, smaragdus, topazius, iaspis, hyacintus, onyx, sardonix & c. quarum pleraeque angulatae micant.
90. Hematites, alectorius, busonius, sarda, lazulus achates, granatus et pyrites sequiores sunt.
91. Margaritae (uniones) in conchis reperiuntur.
92. Coralia sunt arbusculae marinae ramusculi.
93. Vitrum crystalli similitudinem habet, at non duritiem, scinditurque smyrite.

X. *De metallis*

94. Metalla e fodinis eruuntur vel effodiuntur, quibus, quia & liquescunt, & rursus consistunt (spissantur) varia conflantur.
95. Aurum est perfectissimum, quia purissimum ac ponderosissimum: præserim, obryzum.
96. Catino immissum atque clibano vel centies recoctum, ne hilum quidem substantiæ (essentiæ) deperdit.
97. Argentum huic proxime accedit, quum purum putum est; sed scorias habet quæ amburuntur. Exusto autem intertrimento, emundatum fit ductile.
98. Ferrum utut durissimum,

VESTIBULUM JANUAE (1633)

VII. *Mineralia: metalla, gemmae, succi metallares. Et materiata inde, atque aliunde denominata*

258. Metallum potest liquefieri.
259. Hydrargyrum ex se liquit,
260. Chymici et alchimistae vocant mercurium.
261. Ei reliquia omnia innatant.
262. Excepto auro quod sublabitur.
263. Et tum ruborem ac duritiem amittit.
264. Et occipit albicare et emolliri.
265. Ceteroque est fulvum, fulget et coruscat.
266. Argentum et stannum candet.
267. Cuprum rubet; orichalcum flavet.
268. Ferrum induratum vertitur in chalybem.
269. Rubigine vitiatur et eroditur.
270. Æs tinnit et ærugine virescit.
271. Marmor laeve est et discolor.
272. Adamas est durissimus.
273. Carbunculus prælucidus, crystallus translucida.
274. Corralium fugat (et ferunt) terricula.
275. Et pro ratione sanitatis coloratur.
276. Margarita quo rotundior et major.
277. Eo æstimatur pretiosior.
278. Gemma quævis, quanto rarior, tanto carior.
279. Sulphur facile inflammatur:
280. Ideoque filamenta illo tinguntur.
281. Schedulæ item, ut sulphuratæ sint & cremia.
282. Plumbago utilis est ad notationes fortuitas.
283. Cinnabaris & rubrica ad inscriptiones rubras.
284. Creta, ad supputationes deletiles.
285. E stibio et cerussa fit fucus.
286. Quo fucant se se virguntulæ.
287. Ducatus est aureus, talerus argenteus,
288. Numisma quoddam est cupreum vel æreum.
289. Cantharus stanneus est, mortarium orichalceum;

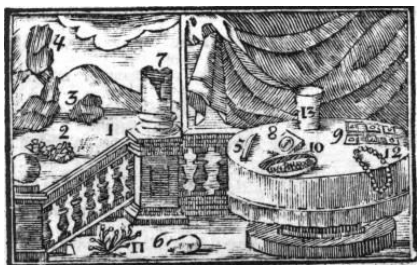
ORBIS PICTUS (1658)

X. *Metalla*

Plumbum 1. est molle & grave.
Ferrum 2. est durum & durior, *calybs* 3.
Faciunt e *stanno cantharos* 4. e *cupro ahena* 5., ex *orichalco*, *candelabra* 6., ex *argento*, *thaleros* 7. ex *auro philippeos* et aureos imperiales, *scutatos*, *ducatos* 8. & solidos aureos.
Argentum vivum liquet semper & corrodit *metalla*.

XI. *Lapides*

A*rena* 1. & *sabulum* 2. est comminutus *lapis*.
Saxum 3. est pars *petræ*, cautis 4.
Cos 5., *silex* 6., *marmor* 7. &c. sunt obscuri lapides.
Magnes 8. adtrahit ferrum.
Gemmæ 9. sunt pellucidi lapilli, ut: candidus *adamas*, rubeus *rubinus*, cæruleus *sapphirus*, viridis *smaragdus*, lutea *hyacynthus* &c. et micant si angulati sunt.
Margaritæ & *uniones* 10. crescunt in conchis.
Corallia 11. in marina arbusculis.
Succinum 12. colligitur ad mare.
Vitrum 13. est simile *chrystallo*.

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

ferrugine arroditur; depurgatum & induratum aliquoties, chalybs dicitur. 99. Cupro adhæret ærugo, ob vividam viriditatem, ad tincturas expetitas. 100. Orichalcum pervulgata usurpatim est cadmia tinctum as: fundi solum potest, non tenuari in lamellas, ob friabilitatem. 101. Electro stannum & hoc plumbum mollius & vilius est. 102. Argento vivo (hydrargiro) nihil mirabilius, liquidum est nec tamen mandet. 103. Nam sive id super aliquid effundas, sive ei aliquid immergas, sive adspergas, nihil madescit. 104. Sal, alumen, vitriolum (chalcanthum), nitrum, sulphur, bitumen (asphaltites), naphtha, cinnabaris, arsenicum, stibium (antimonium), ochra, chrysocolla, creta, plumbago, rubrica &c. succi metallici dicuntur. Cerussa & minium adulterinum factitia sunt; sic quoque chrysocolla, aurificum glutinum.	290. Pondera plumbea, torus plumeus, 291. Termæ sulphureæ, acidulæ vitriolatæ. 292. Murus, lapideus vel lateritius, 293. Scamnum ligneum, maceria lutea, 294. Testula argillacea, canalis abiegnus.	

Firul Ariadnei

Am selectat în tabelul de mai sus două unităţi de conţinut comune celor trei lucrări comeniene: *pietrele* şi *metalele*[35]. Din modul în care practicianul Comenius şi-a organizat conţinutul reiese limpede că a rătăcit el însuşi în labirint. Textul *Januae* este mai stufos, deşi el distribuie metalele şi pietrele în capitole distincte; cu siguranţă, autorul lui va fi intenţionat să aducă în faţa şcolarilor cunoştinţe cât mai cuprinzătoare. Simplificat ***în*** esenţă, acelaşi conţinut se reorganizează într-un capitol comun în *Vestibul*, fără a se reduce considerabil gradul de dificultate. Abia cu *Orbis pictus*, dificultatea cedează, textul, simplificat ***la*** esenţă, devine accesibil, uşor de reţinut şi de redat, dar, mai ales, câştigă prin aceea că întregul conţinut este reprezentat grafic. Parte din metoda naturală lansată de Comenius, principiul concentricităţii instituit în *Didactica magna* se poate aplica – la aceste conţinuturi - abia odată cu *Orbis pictus,* care, conform aceleiaşi teorii, este cea care trebuie să deschidă seria de învăţare. Mergând, în practică, de la complex spre simplu, cu toate că, în teorie, postula exact contrariul, Comenius avea să sesizeze această inadvertenţă după două aproape trei decenii, prin propria-i experienţă la catedră. Drumul de urmat, aşadar, de la simplu la complex, este exact invers: mai întâi *Orbis pictus,* apoi *Vestibulum Januae linguarum* şi abia în cele din urmă *Janua linguarum.* Se învaţă **repede**, aşadar, când conţinuturile selectate sunt adaptate la nivelul copiilor, se învaţă **plăcut** când ei îşi pot reprezenta în practică, în natură, cunoştinţele

[35] Textele citate sunt preluate din următoarele ediţii: *Janua linguarum,* Amsterdam, 1665; *Vestibulum Januae linguarum,* Leipzig 1717; *Orbis pictus*, Sibiu, 1738, iar imaginile din ediţia Nűrnberg, 1746. Am păstrat versiunea latinească pentru conformitate cu originalul; din economie de spaţiu, am renunţat la versiunea în limba română, deoarece, aici, primează metoda, care se verifică indiferent de limba vernaculară în care se lucrează.

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

desprinse şi se învaţă **temeinic** atunci când se clădeşte pas cu pas pe ceva ce s-a învăţat anterior.

Câţi n-am greşit, debutanţi, încercând să transmitem elevilor noştri cât mai multe din – dacă nu cumva tot – ce am învăţat noi în facultate? Câţi nu mai greşim încă în momentul de faţă, din orgoliu sau din incapacitatea noastră de a reduce lucrurile la esenţă şi de a le transmite gradat? Dar mai ales, înaintând în timp şi în experienţă, câţi nu am ajuns la concluzia că un copil nu poate ţine pasul cu şi nu poate asimila întrutotul cunoştinţele unui adult? Este unanim acceptat că în didactică nu există reţete universal valabile. În acelaşi timp, ştim cu toţii că nu avem la dispoziţie o eternitate pentru experimente. Am adus în faţa cititorului acest exemplu celebru de căutări şi soluţii, de inovaţii şi renunţări, de formulări şi reformulări, pentru a arăta că nici spiritele cele mai înalte nu se află la adăpost de eroare. *Natura non facit saltus*, lucru dovedit încă o dată, dacă mai era nevoie, de experienţa proprie a părintelui pedagogiei moderne, care, din labirint în labirint, a reuşit, în cele din urmă, să pună bazele sistemelor de învăţământ de azi.

Bibliografie

I. CORPUS

a. Ediţii europene

COMENII, J. A., *Janua linguarum reserata aurea sive seminarium linguarum & scientiarum omnium h.e. compendiolam latinam (& quamlibet aliam) linguam, una cum scientiarum artiumque omnium fundamentis, perdiscendi methodus, sub titulis C, periodis M comprehensa,* Amstelodami, Apud Ioannem Ianssonium, anno MDCXLIII, Cum privilegio.

COMENII, J. A., *Janua linguarum reserata,* Cum Græca versione Theodori Simonii Holsati, Innumeris in locis emendata a Stephano Curcellæo qui etiam gallicam novam adjunxit, Amstelodami, apud Danielem Elzevirium, cIↃIↃCLXV.

COMENII, J. A., *Janua linguarum reserata. Rerum et linguarum structuram externam exhibens. Pensum quintæ classis,* Bernæ, Ex Officina Typographica Illustriss. Reip. Bernensis, Per Andream Hügenetum, 1701.

COMENIO, JOH. AMOSO primo adornatum *Januæ linguarum reseratæ vestibulum germanico-latinum,* Tiguri, Typis Joh. Jacobi Bodmeri, MDCLV.

COMENII, JO. AMOSI, *Januæ linguarum vestibulum majus,* in usum scholarum Silesiarum ac Polonarum, Friedrich Immanuel Fischer, Leipzig, 1717.

COMENII, J. A., *Opera didactica omnia, variis hucusque occasionibus scripta, diversisque locis edita: nunc autem non tantum in unum, ut simul sint, collecta, sed & ultimo conatu in systema unum mecanice constructum redacta,* Amsterdami, Impensis D. Laurentii de Geer, Excuderunt Christophorus Cunradus & Gabriel à Roy, Anno MDCLVII.

COMENII, JOH. AMOS, *Orbis sensualium pictus. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum & in vita actionum pictura et nomenclatura / Visible world or a picture and nomenclature of all the chief things that are in the world and of mens employments therein,* by Charles Hoole, London, 1659.

COMENII, JOH. AMOS, *Orbis sensualium picti. Pars prima. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum & in vita actionum pictura et nomenclatura.* Editio auctior at emendatior cum titulorum juxta atque vocabulorum indice / *Der Sichtbaren Welt,* Erster Teil, Cum Gratia et privil. Sacr. Caes. Majestatis & Sereniss. Regis Polonæ atque Electoris Saxoniæ, Noribergæ, Sumptibus Martini Endteri, Anno Salutis MDCCXXIV.

COMENII, JOH. AMOS, *Orbis sensualium trilingvis. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum & in vita actionum pictura et nomenclatura,* Latina, Germanica & Hungarica, in

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

usum & commodum scholasticæ juventutis noviter emissa, Cibinii, Excudit Johannes Barth, Anno 1738.
COMENII, JOH. AMOS, *Orbis sensualium picti. Pars prima. Hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum & in vita actionum pictura et nomenclatura.* Editio auctior at emendatior cum titulorum juxta atque vocabulorum indice / *Der Sichtbaren Welt,* Erster Teil, Cum Gratia et privil. Sacr. Caes. Majestatis & Sereniss. Regis Polonæ atque Electoris Saxoniæ, Noribergæ, Sumptibus Joh. Andr. Endteri Haeredum, Anno Salutis MDCCXLVI.
COMENII, JOH. AMOS, *Orbis pictus / Die Welt in Bildern / Swèt w obrazých / Świat w obrazach / Le monde en tableaux,* W Hradcy Králowé, pjsmem Jana Host. Pospjšila činného auda při českém národnjm Museum a impressora w Praze a Hradcy Králowé, 1833.
COMENII, J. A., *Januae linguae latinae Vestibulum,* denuo editum in usum scholarum, Claudiopoli, cum Samueli Brassai præfatione, Typis Coll. Helv. Conf. Impressum a Joanne Stein, 1867.

b. Traduceri în limba română

COMENIUS, J. A., *Arta didactică,* traducere din limba latină, introducere şi note de David Popescu, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1975.
COMENIUS, J. A., *Didactica magna,* traducere, note, comentarii şi studiu de prof. univ. dr. Iosif Antohi, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970.
COMENIUS, J. A., *Pampaedia,* Studiu introductiv, traducere, note şi comentarii de prof. univ. dr. Iosif Antohi, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977.
COMENIUS, [JAN AMOS], *Labirintul lumii şi raiul inimii,* traducere de Irina Ionescu, Editura ALL, Bucureşti, 2013.
KOMENSKY, J.A., *Texte alese*, cu o prefaţă de Ion Antohi, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1958.

II. STUDII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. *** *J. A. Komensky (Comenius),* comunicări prezentate la sesiunea ştiinţifică a Institutului de Ştiinţe Pedagogice şi traduceri din opera lui Comenius, Editura de Stat Didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1958.
2. LĂSCUŞ, VOICU, *Jan Amos Comenius. Viaţa şi opera*, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2009.
3. POPESCU, BARTOLOMEU, *Filosofia şi pedagogia creştină a lui Jan Amos Comenius,* Editura Cultura Românească, Bucureşti, 1939.
4. ŞTIRBU, M.S.; ŞTIRBU, S.T., *Didactica estetic-intuitivă comeniană în România*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1968.

III. SITOGRAFIE – EDIŢII ON-LINE

Janua linguarum, Frankfurt, 1644, on-line la data de 20 octombrie 2013,
http://books.google.ro/books?id=29JMAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false
Janua linguarum, Amsterdam, 1665, on-line la data de 20 octombrie 2013,
http://books.google.ro/books?id=DZGCC7Xp1N8C&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false
Janua linguarum, Liège, 1680, on-line la data de 20 octombrie 2013,
http://books.google.ro/books?id=qvhOAIIQFB4C&printsec=frontcover&hl=ro#v=onepage&q&f=false
Januae linguarum Vestibulum majus, Leipzig, 1717, on-line la data de 20 octombrie 2013,
http://books.google.ro/books?id=iB8VAAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=Comenii+Vestibulum&hl=ro&sa=X&ei=NexnUtnaAqjk4wS5p4H4Ag&ved=0CDkQ6AEwAQ#v=onepage&q=Comenii%20Vestibulum&f=false

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)

Moraviae nova et post omnes priores accuratissima delineatio autore J. A. Comenii (Harta Moraviei), Amsterdam, 1630, on-line la data de 20 octombrie 2013, http://www.swaen.com/antique-map-of.php?id=3297
Opera didactica omnia, Amsterdam, 1657, on-line la data de 20 octombrie 2013, http://books.google.ro/books?id=43NEAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=Comenii+Opera+omnia&hl=ro&sa=X&ei=rPRnUrSeNIbEtAaP5oHwAQ&ved=0CDIQ6AEwAA#v=onepage&q=Comenii%20Opera%20omnia&f=false
Orbis pictus, Londra, 1659, on-line la data de 20 octombrie 2013, http://www.uned.es/manesvirtual/Historia/Comenius/OPictus/OPictusAA.htm
Orbis pictus, Nűrnberg, 1678, on-line la data de 20 octombrie 2013, https://picasaweb.google.com/oude.kinderboeken/ComeniusOrbisPictus#
Orbis pictus, Syracusae, 1887, on-line la data de 20 octombrie 2013, http://www.gutenberg.org/files/28299/28299-h/28299-h.htm

BDD-A23386 © 2013 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:48 UTC)